

A fény képei

A különböző művészeti ágak ötvenként jelentkező nemzeti szalonja rendre a szakma egészének ünnepe a Múcsarnokban. A II. Nemzeti Fotóművészeti Szalon szervezésekor elsőrendű célunk az volt, hogy az összetartozás jegyében megszólítsunk, felkérjünk kiállításra lehetőleg minden alkotót, aki az utolsó öt évben jelentős műveket hozott létre a fotóművészet bármely területén. Felkérőlevelet küldtünk minden alkotónak, szám szerint 129 fotóművésznek, aki az előző, Képek és pixelek című nemzeti fotószalonon szerepelt 2016-ban, és azoknak is, akik meghívottjai voltak az előző bemutatónak, de valamilyen okból nem éltek a felkéréssel. Meghívtuk mindazon művészeket, akik ebben az utóbbi öt esztendőben a Nemzeti Kulturális Alap vagy a Magyar Művészeti Akadémia fotóművészeti alkotói ösztöndíjában részesültek. Ezen túl az előző szalon kurátora, Szarka Klára is felhívta a figyelmünket több mint húsz, azóta feltűnt fiatal tehetségre. Természetesen maguk a kurátorok is személyes javaslatokkal éltek. Külön gonddal tanulmányoztuk át például a közelmúltban bemutatott fotós tárlatokat vagy a Fiatalok Fotóművészeti Stúdiójának honlapját. A kiállításra meghívottak legnagyobb része, 208 fotográfus örömmel elfogadta a meghívást, de voltak, akik nem tudtak vagy nem akartak részt venni a szalonon – például azért, mert az utóbbi öt évben nem voltak aktívak. Minden felkért alkotótól egy művet vagy sorozatot kértünk, s a felkérőlevélben biztosítottuk a leendő kiállítót, hogy azt a művet várjuk, amelyet ő maga az elmúlt öt évben született fotói közül a legfontosabbnak tart.

///

A világ vizuális művészetekkel foglalkozó kiállító intézményei, a galériák, múzeumok előszeretettel rendeznek egy-egy témában kurátori kiállításokat. A tapasztalat azt igazolja, hogy a készülő tárlat sikerének biztosítéka a rendező, szervező, kurátor tekintélye, szakmai tapasztalata, ízlése. A kurátor saját koncepciójának kidolgozása után megkeresi azokat a szerzőket és műveket, amelyek beleillenek az elképzelésébe. A koncepció alapján meghívott művekből azután valóban rendezhető egységes, meggyőző, sikeres „show”. A kánonképző kurátori tárlatok legnagyobb haszna, hogy kialakítják a műfaj elitjét, követendő példát mutatnak a kánonba még bele nem került művészeknek, megbízható igazodási pontokat jelölnek ki a képvásárló közönség és a műkereskedelem számára. A fotóművészet azonban rendkívül széles alkotói terület, óhatatlan, hogy a szakma nem jelentéktelen szegmenseire nem jut kurátori figyelem. A mainstreammel nem törődő, egyéni utakon járó művészek, a valóban soha nem látott vizuális eszközöket használó avantgárd alkotók és sok más, napi feladatokat végző, a vizuális kultúrát meghatározó mesterek közül sokan „láthatatlanok”. Ha tudni szeretnénk, mivel foglalkoznak egy művészeti ág, jelen esetben a fotóművészet művelői az országban, akkor értelmes vállalás rendszeres időközönként szalon típusú kiállítást rendezni. Valójában a nemzeti szalon célja egyfajta állapotfelmérés. A művészetteremtés kétségtelenül arisztokratikus jelenség – tehetségük okán egyes alkotók eleve fontosabbak számunkra. A kiállításszervezésnek azonban létezik demokratikus formája. A nemzeti szalon éppen ilyen, hiszen egy adott időszakban nyilvánosságra kerülő, elismert, fontos teljesítményeivel nevet szerzett alkotókat kéri föl közös bemutatkozásra. A szalon így nemcsak a művészetet szolgálja, hanem a művelődést is. Jellemző, hogy a Múcsarnok eddigi, különböző műfajú szalonjainak rendkívül nagy a sikere, látogatottsága (s így volt ez más korok, más országok szalonjaival is).

///

Akárcsak az előző, a mostani fotóművészeti szalon is üdén sokféle, és megítélésünk szerint meggyőzően magas színvonalú. Érdemes azonban végiggondolni, hogy az a művészeti mező, amelynek itt a csúcsteljesítményeit tekintjük át, hogyan változott az előző szalon óta eltelt öt esztendő alatt. A rendszerváltás óta eddig talán két alkalommal merült fel, hogy jó lenne adatokkal alátámasztottan,

mélyebben átvizsgálni a fotografiai szcena szerkezetét és működését, hiszen a vizuális kultúrának ez a területe nemhogy veszített volna a súlyából az idő múlásával, hanem többszörösen átalakulva a kommunikáció egyre fontosabb válfajaként működik. Az első ilyen vizsgálódás, amelyet a Nemzeti Kulturális Alap kezdeményezett másfél évtizede, nem vált meggyőzővé: egyetemi szakemberek készítették, akik nem kerültek igazán közel a szakmai problémákhoz. A másik, kisebb volumenű vizsgálódás három éve zárult. A kezdeményező a Magyar Fotografiai Múzeum és a Magyar Fotóművészek Szövetsége volt. Az összegző szakmai konferencia jó néhány megállapítása figyelemre méltó. Fejér Zoltán például a szakma intézményeit – elsősorban a Nemzeti Kulturális Alapot, a Magyar Művészeti Akadémiát és a Capa Központot – elemezve aláhúzta: működésüket (eredményességüket, presztízsüket, megítélésüket) mélyen meghatározzák szerveződésük és működésük múltbeli körülményei. Pecsics Mária a közép- és felső szintű fotóoktatás számos bizonytalanságát és következetlenségét elemezve nem kevés ellentmondást látott a felkészítés egyenetlensége és az európai kreatív iparban való elhelyezkedés hatalmas lehetőségei között. Szükséges lenne újabb, s talán szélesebb körű vizsgálódást kezdeményezni, hiszen a vizuális kultúra és kommunikáció, a virtuális közösségi tér, a piaci befolyásolás mélyen alapoz a fotografiai eszközökre és az immár módosult, digitális felfogású fotólátásra. Mindezen dinamikus folyamatok megértéséhez a képelmélettől a fotó technológiáján át a képforgalmazásig vagy az oktatási stratégiáig számos, egymástól távoli területet kell áttekinteni. Ezen belül pedig a fotóművészet – jelen szalonunk témája – olyan dimenzióban és olyan sokat változik, hogy annak nyomon követése még a szabad netes csavargások segítségével is meglehetősen nehéz. Pedig nincs másról szó, mint a jó képekről.

///

Bár a szaksajtó naponta új eszközökről és technológiákról tudósít, a fototechnikában e periódusban nem következett be radikális változás (az áttekintést mostantól kissé nehezíti, hogy az európai piac mérvadó szakvására, a kölni photokina hetven év után felfüggesztette tevékenységét). A képi gondolkodás már korábban teljes mértékben elfogadta a digitális szemléletmódot. Ez a hivatásos fotográfiában kétségtelenül könnyebbséggel jár: korábban a képkészítőnek számos tényező miatt kellett aggódnia, melyek közül ha csak egyet is elvétett, az egész kép tönkrement. A digitális kép azonnali kontrollt jelent. Kétségtelenül lehet mobiltelefonnal is fényképezni – ezen a kiállításon is szerepelnek ilyen képek. Az elmúlt években az okostelefonokba egyre több fotografiai eszközt zsúfoltak. Ennek következtében a közties kamerák piaca valamelyest hanyatlik. A termékskála másik végén 400 megapixeles kamerákat kínálnak. „Persze az egyének által használt eszközök nem egyenlőek a szakvásárok újdonságaival – mondja Fejér Zoltán, a szakterület egyik legjobb hazai értője. – Még a leggyorsabb követők sem tudtak 4-5 hónaposnál rövidebb időtávot tartani. Az újdonságok esetlegesen szivárognak át a piacról a napi használatba.” Az elérhető high-end eszközök elképesztően kifinomultak, és természetesen változatlanul csúcsáron kerülnek forgalomba. A beépített képmódosításokon, képszerkesztési lehetőségeken, a szín, a kontraszt és a fényerő jobb kezelhetőségén túl a hang és a full HD mozgóképfelvétel, a GPS helyregisztrálás és a wifi is evidenciává vált. Egyre jobbak a tükör nélküli profi kamerák. És egyre nagyobbak a 3D felvételezés lehetőségei, egyre több lehetőséget kínál a fotó számára is a mesterséges intelligencia és a virtuális valóság. A képszerkesztés, átvitel, tárolás, nyomtatás eszközei gyorsan változnak, mindez természetesen hatással van a nagy képfelhasználókra és a sajtóra éppúgy, mint a digitalizálással még mindig némiképp zavarban lévő közgyűjteményekre. Bár egyre kezesebbek a képfelismerő rendszerek, újra és újra felmerülnek a szerzői és személyiségi jog kérdései, a tartós tárolás formátumai és időtállósága. A kedvtelésből űzött, technikailag gyakran igen magas szintű fotózás dinamikusan változik. A populáris fotográfia kialakította a maga kommunikációs módjait, értékrendjét, sztárjait, technikai finomságait – és alkalmankénti stock-fotó-értékesítési lehetőségeit. Számos apró, de mélyreható változás zajlik. Csak két példa. A korábbi kamerahasználat számára a kényelmes kameratartás adta fekvő képformátum volt evidens, és a komputerképek képernyője

számára is ez volt optimális – mégis, az okostelefonok révén kedveltté vált az álló formátum. Ugyancsak az utóbbi évek újdonsága a drónok széles körű elterjedése, s ezzel a felülnézetes képek divatja. A tömeggyártás és -fogyasztás mellett meglepő módon bővül az ingyencék piaca, divatos a „kézműves” fényképezés, akárcsak a bakelit hanglemez vagy a hagyományos társasjáték. Az ilyen eszközök és technikák használója „nem nosztalgiából, félelemből vagy daczból ragaszkodik az analóg fényképezéshez, hanem új tapasztalatok után kutat, melyek eltérnek a megszokott, digitális átlagtól” (David Sax). E szándék professzionális változata a maga nagy méretű síkfilmjeivel és kémiai eljárásaival is jelen van a szalonon.

///

A technika után az intézményi mezőt áttekintve szűkebb környezetünkben, idehaza ugyancsak változásokat kell leírnunk. A fotográfia helyzetéről elgondolkodó szakember a rendszerváltáskor még azt írhatta le: alig van felső szintű fotóoktatás, nincs fotómúzeum, nincsenek piaci ügynökségek, s bár a közbeszéd is művészetnek tekinti a fotográfia legjavát, még sincs mondjuk a Kossuth-díjasok között egyetlen hivatásos fotográfus sem. Ez utóbbi megállapítás érvényét veszítette. Ugyan számarányában máig jóval kevesebb a magas kitüntetéssel megbecsült fotóművészek száma, mégis elsőként Korniss Péter, majd Balla Demeter, Féner Tamás, Kunkovács László és – periódusunkban – Keleti Éva részesült Kossuth-díjban. A nagyobb hagyományú elismerések és ösztöndíjak mellett (ebben az öt évben két kiváló, két érdemes művész, s a Balogh Rudolf-díj évi két, illetve 2019-ben négy kitüntetéssel) újak is megjelentek, mint 2016 óta a Hemző-díj, a Szóts István-díj, illetve a Capa Központ díjai. A pályázati lehetőségek évek óta szűkülő lehetőségeinek trendje ebben az öt évben megfordult. Fontos fejlemény, hogy 2016-ban újra önállóvá vált a Nemzeti Kulturális Alap Fotóművészeti Kollégiuma. A kollégium alkotói ösztöndíjakra, kiállításokra, gyűjteménygyarapításra írt ki pályázatokat, melynek keretösszege ezen öt év alatt megduplázódott. A korábbiakhoz képest elmaradtak az albumkiadási és a webszájtfejlesztési pályázatok, viszont a 2020-as pandémiaévben szakfordítói pályázattal bővítették a lehetőségeket – hiszen fordítani otthon is lehet. És fontos fejlemény a Magyar Művészeti Akadémia középgenerációsoknak kiírt hároméves, havi 200 ezer forintos alkotói támogatása: az eddigi háromszáz támogatottból tizenheten tevékenykednek a fotóművészet területén. Az MMA Film- és Fotóművészeti Tagozatának ösztöndíjában is részesülhet évente két alkotó. A pályán maradás érdemi támogatása (Pécsi József-ösztöndíj, nappali tagozatos DLA-képzés, NKA- és MMA-ösztöndíj) mellett a pályára kerülés körülményei máig bizonytalan körvonalúak. Nem változott – valójában inkább romlott – az oktatás helyzete. Az egyetemi szintű fotós képzés a MOME-n, a METU-n és a kaposvári egyetemen változatlanul magas szinten működik viszonylag kevés hallgató számára (utóbbi intézményt az egyetemi összevonások ma még be nem látható módon érintik). És egyre inkább helyet teremt magának a fotográfia az egi vizuális képzésben, amely a maga nyitottságával példamutatónak tekinthető. Ám a középszintű szakképzés sajnálatos módon alapjaiban rendült meg, s változatlanul fel sem merül, hogy a fotográfia hogyan lehetne az alapszintű vizuális kulturális, vagy legalább a művészeti képzés része. A szabadiskolák helyzete sem túl biztató, kevés maradt talpon az utóbbi öt esztendőben.

///

Nem változott a fotográfiai gyűjtemények helyzete sem, miközben egy nagy generáció ezekben az években szembesül azzal, hogy életművéből – gyakran bizonytalan sorsú – hagyaték lesz. Több alkalommal úgy tűnt, hogy a fotómúzeum sorsa jóra fordul – ám az egyik „legpiacképesebb” magyar kulturális örökségnek máig nincs reprezentatív bemutatóhelye. A korábban Magyarországra került Capa-kollekció elhelyezése a tervezés fázisánál tart, André Kertész nagyobb anyaga pedig még úton van hazafelé. Az „ittthon maradtak” nagyjainak pedig – alkalmanként példaszerű – időszaki bemutatására kerül sor. Egy-egy gyűjtemény vagy személyes fotóhagyaték feldolgozásának módszertana még mindig kialakulóban van. Akadnak hatalmas kollekciók, például az MTI archívuma,

melyeknél egy ideig nagy lendületet vett, majd elakadt a feldolgozás és a közzététel. Ami vitathatatlanul sikertörténet: a Fortepan, amelynek módszere végtelenül egyszerű (megmenteni és szabadon közzétenni, a nagyközönségre bízva a feldolgozást), és amelynek neve már a köznyelvben is fogalommá vált. A fotótörténeti kutatás a Magyar Fotótörténeti Társaság közel 15 évvel ezelőtti megalakulásával nagyobb lendületet vett, bár ennek még kevés nyoma van a könyvespolcokon és a neten. Az eddigi mérleg: néhány alapkutatói kezdeményezés, három konferencia és évkönyv indítása. Ám már önmagában a szakmai identitás erősítése is méltánylandó eredmény. A nagy magyar fotótörténet máig megíratlan. Az egyes közgyűjteményi egységekben, elsősorban a Nemzeti Múzeum fotótárában magas szintű szakmai műhelymunka folyik. Az MMA kutatóintézete pedig idős fotóművészek életútinterjúinak elkészítésére adott megbízást – ilyen típusú beszélgetésekből korábban is készült már jó néhány, jó lenne egy közös (nyilván webes) felületre gyűjteni mindet.

///

Az elmúlt öt esztendőben kiállítások sorát mutatta be a Mai Manó Ház és a Capa Központ a pesti Nagymező utcában. De számos más kiállítóhely is rendezett vagy fogadott fotóművészeti tárlatokat, némelyiket kiugró sikerrel. Természetükből adódóan a fesztiválok különösen alkalmasak a figyelemfelhívásra, a főváros által támogatott Budapest FotóFesztivál és a Magyar Fotóművészek Szövetsége menedzselte Fotóhónap rendezvényeit a közönség egyaránt számontartja. Változatlanul látogatott a sajtófotó hazai és nemzetközi éves bemutatója. S mögötte jelentős, fiatalokat pályára állító szakmai műhelyek működnek az immár csak neten életképes sajtóban. A kereskedelmi galériák közül a fotóművészettel (is) foglalkozók talpon maradtak az elmúlt években, sőt újak is felbukkantak saját profillal és művészkörrel. Új fejlemény, hogy a jelentős nemzetközi tematikus fotóművészeti vásárokon megjelentek képzőművészettel foglalkozó galériák, illetve a képzőművészeti vásárok standjain felbukkant a fotóművészet. Megmaradt a szakma folyóirata, a Fotóművészet, bár Tímár Péter két és fél évtized után, a papíralapú megjelenés nehézségeibe némiképp belefáradva átadta a szerkesztést. Időről időre szakmai blogok kelnek életre, a Mai Manó Ház és a Capa Központ blogjai vitathatatlanul népszerűek. A fotóalbumok száma sajnálatos módon csökkent az elmúlt évek során. Az MMA kiadója viszont reprezentatív monográfiásorozatot indított, amelyben eddig öt jelentős kötet látott napvilágot. A fotósok kedélyeit borzolva sokat változott az elmúlt időszakban a személyiségi és szerzői jog megítélése. A jogi gyakorlat rendkívül széles területre terjeszti ki a szerzői jogi védelmet: „...csak azok a fényképek zárhatók ki a szerzői jogi védelemből, ahol nincs tere a személyes döntésnek és nincs lehetőség a kép kompozíciójának a befolyásolására. Az elfogadott irányelvek indokolása az automatikus közlekedés-ellenőrző fényképezőgépek, illetve a pénzbedobással működő fotóautomaták által készített képeket említi olyanokként, mint amelyeket például nem indokolt az említett ismérvek alapján fényképezési műnek tekinteni...” – fogalmaz a szakértői testület egyik friss állásfoglalása. E megfontolás hivatott elvben megvédeni a netre feltöltött művészeti és kreatív tartalmakat, kevés sikerrel. A sajtófotósok kezét megkötő törvényi szabályozás pedig – Bodrogi Bea megfogalmazásában – így intézkedik: „A Polgári Törvénykönyv 2013-as módosítása óta a fotó elkészítéséhez is szükséges az érintett beleegyezése. A hozzájárulás nélkül készített kép jogsértő, a képmáshoz való jog sérelmét eredményezi. Ilyen esetekben a jogsértés általában akkor szokott kiderülni, ha a kép nyilvános felhasználásra kerül, amihez szintén szükséges az érintett beleegyezése.” Szerencsére e változások mind ez ideig perekhez nagyon kevés esetben vezettek. A gyakorlatban a fotós teheti a dolgát – és kevésbé tudja megvédeni szellemi teljesítményét. A vázlatos intézményi szemle után az egyéni életutakat áttekintve mindenekelőtt meg kell emlékeznünk az előző szalon óta elhunyt pályatársakról: Balla Demeter, Erdélyi Lajos, Habik Csaba, Hermann Ildi, Horváth Dávid, Ata Kandó, Kocsis Iván, Markovics Ferenc, Normantas Paulius, Pethő Bertalan, Szalay Zoltán, Szebeni András, Szipál Márton, Tóth István, Török László, Winter Erzsébet (a szakírók közül Albertini Bélától és Munkácsy Gyulától

kellett búcsút vennünk). Fájdalmas névsor, s a tágabb szakmára vagy a távolabb élőkre gondolva nem is teljes.

///

Amikor nekiláttunk, hogy a 2016-os Képek és pixelek mintájára tematikus egységekre bontsuk az idei szalon képanyagát – a rendezés munkáját, majd a közönség nézelődését segítve –, meg kellett állapítanunk, hogy ezek a laza tematikus csoportok nem sokat mondanak el a képek látás- és láttatásmódjáról. A „szocio”, a napi jelenségek megfigyelésmódjában éppúgy jelen van az aprólékos megközelítés, mint az összefogóbb, szimbolikus fogalmazásmód. S ugyanez igaz a portréfotózásra, a tájképre és a többi karakteres témacsoportra. Ha a magas színvonalú képanyag egészéről kellene megfigyeléseket megfogalmaznunk, egy hiány és egy karakteres új jelenség nevezhető meg. A szalonra beküldött képekből hiányzik az eseményfotózás, a politikum. Evidens, mondhatnánk rá, hisz az ilyen képeket inkább a sajtófotó-kiállításokra küldik az alkotók. Ilyen alkalomra inkább képi kísérleteikkel, meditatív felvételeikkel jelentkeznek a „sajtómunkások” is. A másik észrevétel: öröndetes mértékben jelen van az új generáció, amelynek képfelfogása észrevehetően különbözik az előzőekétől. Többnyire képsorozatokkal jelentkeztek a fiatalok; az egyes képek a digitális fotózás könnyedségével készülnek, a sorozatokat pedig egy különös, asszociatív, enigmatikus, kissé filmszerű szerkesztés jellemzi, lebegés a megtörtént és a virtuális határán. Végül is a szalon természetéből adódóan nem szervezhető egyetlen egységes gondolat köré, mint a kurátori kiállítások, hiszen lényege a sokszínűség, az egymás megismerése és elfogadása legalább egy találkozássra, a szakmai problémák megbeszélésére. Ez adja igazi értékét.

Haris László – Bán András

a II. Fotóművészeti Nemzeti Szalon kurátorai